

Biarda, Marek

Rozwój gospodarczy miasta Siedlce w latach 1975-1989

Szkice Podlaskie 9, 22-48

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek Biarda
Siedlce

Rozwój gospodarczy miasta Siedlce w latach 1975-1989

Przemysł

Przemysł odgrywa podstawową rolę wśród funkcji miastotwórczych. Jest czynnikiem decydującym o rozwoju i wielkości miast. Rozwój przemysłu powoduje wzrost zatrudnienia, zmianę struktury społecznej, podniesienie materialnego i kulturalnego poziomu życia mieszkańców. Z rozwojem przemysłu rozwijają się również inne funkcje miastotwórcze oraz funkcje związane z obsługą mieszkańców miasta. Rozwój budownictwa zależy również od rozwoju przemysłu. Budowa i rozbudowa zakładów przemysłowych zwiększa zapotrzebowanie na moc przerobową przedsiębiorstw budowlanych. Jednocześnie dla zwiększającej się liczby mieszkańców należy zapewnić odpowiednią ilość mieszkań, lokali handlowych i usługowych, pomieszczeń do nauki i kultury, placówek ochrony zdrowia.

W rozwoju siedleckiego przemysłu wyróżnia się trzy etapy. Pierwszy okres gospodarczej aktywizacji miasta miał miejsce w latach 1950-1955. Powstały wówczas głównie zakłady spółdzielcze, zatrudniające niewielką liczbę pracowników. Były to: Powszechna Spółdzielnia Spożywców „Społem”, Spółdzielnia Ogrodnicza, Spółdzielnia Pracy Branży Skórzanej, Przedsiębiorstwo Konfekcji Odzieżowej, Spółdzielnia Pracy „Introdruk”, Podlaska Spółdzielnia Inwalidów, Spółdzielcze Zakłady Metalowe, Spółdzielcze Zakłady Stolarskie, Spółdzielnia Materiałów Budowlanych „Podlasie”, Krawiecka Spółdzielnia Pracy im. Wł. Reymonta, Spółdzielnia Inwalidów „Podlasianka” i Spółdzielnia Pracy „Miś”. Wszystkie te zakłady w 1955 r. zatrudniały 1,4 tys. osób i dawały produkcję wartości 80 mln. zł.

Kolejny etap rozwoju przemysłu w latach 1955-1965 przyniósł powstanie Siedleckich Zakładów Przemysłu Terenowego, Zakładów Przemysłu Dziewiarskiego „Karo”, Siedleckich Zakładów Drobiarskich, Zakładów Zabawkarskich, Zakładów Zbożowo-Młynarskich i Zakładów Mechanicznych im. M. Nowotki. To ożywienie gospodarcze spowodowało wzrost zatrudnienia w przemyśle w 1965 r. do 4,7 tys. osób. Ogółem na budowę i rozbudowę siedleckich zakładów przemysłowych w latach 1950-1965 wydano kwotę pół miliarda złotych. Zgodnie z planem przestrzennego zagospodarowania miasta w 1955 r. zostały wydzielone dwie dzielnice przemysłowe: południowa i północna. Dzielnica południowa przeznaczona została na przemysł ciężki i metalowy. W dzielnicy północnej zlokalizowano przemysł lekki i spożywczy. Wspomniane ożywienie nie zapewniło miejsc pra-

cy dla wszystkich ludzi w wieku produkcyjnym w regionie. Likwidacja bezrobocia uzależniona była od dalszego uprzemysłowienia Siedlec¹.

Kolejnym, ważnym etapem na drodze uprzemysłowienia miasta, była decyzja Rady Ministrów z 1968 r. w sprawie utworzenia we wschodniej części województwa warszawskiego podregionu siedleckiego. Siedlce jako stolica podregionu miały stać się centrum życia społeczno-gospodarczego i kulturalno-naukowego. Polityka deglomeracji przemysłu warszawskiego zakładała zbudowanie w Siedlcach siedmiu większych zakładów przemysłowych zatrudniających osiem tysięcy osób, stanowiących nadwyżkę siły roboczej w tym regionie. W 1971 r. rozpoczęto realizację tej historycznej dla Siedlec decyzji. Na 250 hektarowej powierzchni rozpoczęto budowę Południowej Dzielnicy Przemysłowej. W jej skład weszły: Zakład Mechaniki Precyzyjnej „Mera-Błonie”, Wytwórnia Lekkich Konstrukcji Stalowych „Mostostal”, Odlewnia Staliwa „Stalchemak”, Fabryka Narzędzi Skrawających „VIS”, Fabryka Domów OWT, Zakład Produkcji Podzespołów FSO, Spółdzielnia Inwalidów².

Równoległe z realizacją nowych inwestycji rozbudowano i zmodernizowano już istniejące zakłady przemysłowe. Prace modernizacyjne przeprowadzono w ZPDZ „Karo”, Siedleckich Zakładach Drobiarskich, Siedleckich Zakładach Meblarskich, Spółdzielni Pracy „Mis”, Zakładach Mechanicznych im. M. Nowotki. W Spółdzielni Ogrodniczej przekazano do użytku przetwórnię owocowo-warzywną. Rozbudowa przemysłu spowodowała także zmiany w jego strukturze organizacyjnej. W 1974 r. zlikwidowane zostały Siedleckie Zakłady Przemysłu Terenowego, a na ich bazie powstał Zakład Produkcji Podzespołów FSO wytwarzający części do samochodów „Syrena” i „Warszawa”. Później w ZPP FSO wytwarzano przednie zawieszenie do „Fiata 125p”.

W 1974 r. rozpoczęły pracę pierwsze zakłady w dzielnicy przemysłowej. Zakład Pracy Chronionej Podlaskiej Spółdzielni Inwalidów wytwarzający sprężyny zatrudniał 140 osób. Wartość jego rocznej produkcji wynosiła 57 mln. zł. Zakłady Mechaniki Precyzyjnej „Mera-Błonie” początkowo wytwarzały tarcze do aparatów telefonicznych. Z chwilą przejęcia tej produkcji przez Radomską Wytwórnę Telefonów, Siedleckie „Mera-Błonie” zaczęło produkować podzespoły sterujące wydrukiem w maszynach cyfrowych. Zakład zatrudniał 550 osób, w większości kobiet. Wytwórnia Wielkiej Płyty „OWT” w Siedlcach produkowała rocznie trzy tysiące izb. Pod koniec września 1975 r. rozpoczęto produkcję w dwóch największych zakładach: Odlewni Staliwa „Stalchemak” i Wytwórni Lekkich Konstrukcji

¹ Z. Tarkowska, *Czynniki uprzemysłowienia miasta Siedlce*, [w:] „Siedlce II”, Siedlce 1975, s. 19-20.

² L. Tykocka, *Siedlce – miasto przyszłości*, „Nasza Trybuna” nr 118, 1975; J. Barylipszczyk, *Miasto ludzi młodych*, „Innowacje”, 1979, nr 48.

Stalowych (WLKS) „Mostostal”. „Stalchemak” produkował odlewy armaturowe i pompowe dla potrzeb przemysłu energetycznego. Zakład współpracował z 68 zakładami rozsianymi po całym kraju. Głównym odbiorcą produkcji były zakłady zgrupowane w zjednoczeniu „Chemak”. Koszt budowy tego zakładu wyniósł 1,3 mld. zł. „Mostostal” wytwarzał konstrukcje stalowe dla hal fabrycznych i pawilonów handlowych. Zatrudniał 800 osób i wytwarzał produkcję wartości 171 mln. zł. Pierwszy etap budowy dzielnicy przemysłowej został zakończony w 1975 r. Na jego realizację przeznaczono nakłady finansowe w wysokości 3,5 mld. zł.³ Budowa Południowej Dzielnicy Przemysłowej uczyniła z Siedlec liczący się w regionie ośrodek przemysłu. Wyrastające fabryki o nowoczesnych sylwetkach ostro kontrastowały z tradycyjnym podlaskim krajobrazem. Pojawiały się gałęzie przemysłu nie mające tutaj żadnych tradycji, jak odlewnictwo, przemysł elektromaszynowy i elektroniczny. W regionie zdecydowanie rolniczym i znanym z produkcji ziemniaków, mleka i innych produktów rolnych rachunek ekonomiczny wskazywał zbudowanie zakładów rolno-spożywczych. Umieszczenie w Siedlcach przemysłu ciężkiego potwierdza negatywne skutki centralnego sterowania gospodarką. Dla rządzących najważniejszą sprawą było zatrudnienie ludzi, mniejszą uwagę przywiązywano do profilu produkcji i rachunku ekonomicznego. Rozwój przemysłu ciężkiego, mimo niefortunnej lokalizacji, odegrał pozytywną rolę w rozwoju Siedlec. Zatrudnienie w gospodarce społecznej w latach 1970-1975 wzrosło z 18505 osób do 29603 osób, w tym w przemyśle zwiększyło się o 4292 osoby⁴.

W 1975 r. w wyniku nowego podziału administracyjnego kraju na 49 województw, Siedlce awansowały do rangi nowego regionu administracyjnego. Kreując nowe województwa stwarzano możliwości szybkiego rozwoju ich stolic. Rozwijający się przemysł otrzymał wsparcie finansowe, co umożliwiło dalszą rozbudowę już istniejących zakładów pracy. W roku awansu Siedlec do stolicy województwa, przedsiębiorstwa przemysłu społecznego wykonały plan sprzedaży wyrobów własnej produkcji i usług w wysokości 2,7 mld. zł. Najwyższą dynamikę sprzedaży osiągnęły: Siedleckie Zakłady Drobiarskie, Spółdzielnia Pracy „Introdruk” Podlaskie Zakłady Wytwórcze. Wartość sprzedaży na cele rynkowe wyniosła 1,5 mld. zł. i 331 mln. na eksport. Wydajność pracy mierzona wartością sprzedaży wyrobów własnej produkcji i usług na jednego zatrudnionego wyniosła 256 tys. zł. Na przestrzeni lat 1971-1975 produkcja przemysłowa rosła bardzo dynamicznie, osiągając średnioroczne tempo wzrostu 18,6%.

W 1975 r. zrealizowano sprzedaż wyrobów własnej produkcji i usług wyższą od sprzedaży w 1970 r. o 136%. Wartość dostaw eksportowych w tym

³ Archiwum Państwowe w Siedlcach (dalej APS), Miejska Rada Narodowa w Siedlcach (dalej MRN Siedlce), sygn. 67, k. 32-33.

⁴ R. Wolak, *Siedlce – narodziny przemysłu*, „Kalendarz Lubelski” 1979, s. 140-142.

czasie wzrosła o 133%. Wydajność pracy i przeciętna płaca miesięczna wzrosły o 40%⁵. Rok później siedlecki przemysł wykonał plan sprzedaży w wysokości 3,7 mld. zł. Najwyższą dynamikę sprzedaży tym razem osiągnęły: Spółdzielnia Pracy „Miś”, Podlaskie Zakłady Wytwórcze i ZPDZ „Karo”. Rocznych zadań w zakresie sprzedaży nie wykonały trzy przedsiębiorstwa: Odlewnia Staliwa „Stalchemak”, gdzie niedobór wyniósł 9,4 mln. zł. tj. 6,5% planowanej wielkości. Podawane przez przedsiębiorstwo przyczyny to: kłopoty z adaptacją młodej kadry w zawodzie hutnika, duża awaryjność maszyn i urządzeń, trudności w zaopatrzeniu, niedobór kadry bezpośrednio produkcyjnej. W Spółdzielni Pracy „Introdruk” niedobór wyniósł 3 mln. zł. i wynikał z braku popytu na niektóre produkowane asortymenty wyrobów⁶. Siedlecki przemysł zbyt mało produkował wyrobów ze znakiem jakości, wyrobów dobrych, poszukiwanych przez krajowych i zagranicznych odbiorców.

W 1977 r. siedlecki przemysł reprezentowany był przez 18 przedsiębiorstw i 3 zakłady filialne. Wartość rocznej sprzedaży wyniosła 4,9 mld. zł. Planowanych zadań ponownie nie wykonały dwa przedsiębiorstwa: Odlewnia Staliwa „Stalchemak” (74,4%) oraz WLKS „Mostostal” (80,2%). Wartość produkcji rynkowej wyniosła 2,2 mld. zł. co stanowiło 51,3% udziału w ogólnej wartości sprzedaży. Do przedsiębiorstw, które osiągnęły najwyższe wskaźniki udziału sprzedaży na rynku należały: Siedleckie Zakłady Meblarskie, PSS „Społem”, Podlaskie Zakłady Wytwórcze oraz Siedleckie Zakłady Drobiarskie. Wartość dostaw eksportowych wyniosła 629 mln. zł. Przeciętna, miesięczna płaca wynosiła 3700 zł.⁷ Rok później przedsiębiorstwa przemysłowe działalność swoją koncentrowały na zwiększaniu produkcji i dostaw wyrobów przeznaczonych na rynek i eksport, poprawie jakości produkowanych wyrobów, doskonaleniu powiązań kooperacyjnych. Sprzedaż wyrobów własnej produkcji wyniosła już 5,8 mld. zł. Do zakładów wyróżniających się wysoką dynamiką produkcji należały: Odlewnia Staliwa „Stalchemak”, ZPP FSO i Fabryka Narzędzi Skrawających „VIS”. Sprzedaż wyrobów własnej produkcji i usług na cele rynkowe osiągnęła wartość 2,4 mld. zł. Największą dynamikę wzrostu produkcji rynkowej osiągnęły: Podlaskie Zakłady Wytwórcze i Przedsiębiorstwo Konfekcji Odzieżowej nr 4. Wartość dostaw eksportowych wyniosła 689 mln. zł., w eksporcie przodowały Podlaskie Zakłady Wytwórcze i Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego „Karo”. Udział sprzedaży na eksport w ogólnej wartości sprzedaży wyniósł 11,8%⁸. W latach 1976-1978 w dalszym ciągu trwała rozbudowa już istniejących zakładów pracy. W „Mostostalu” oddano do

⁵ APS, MRN Siedlce, sygn. 67, k. 34.

⁶ Tamże, sygn. 71, k. 12-14.

⁷ Tamże, sygn. 76, k. 20-21, APS, KM PZPR Siedlce, sygn. 5/1 t2, k. 43.

⁸ APS, MRN Siedlce, sygn. 83, k. 17-18.

użytku największą w kraju ocynkownię elementów konstrukcji stalowych. W „Stalchemaku”, „Visie” i „FSO” włączono do produkcji kolejne hale. Trwała rozbudowa Siedleckich Zakładów Drobiarskich. Nowe zakłady borykały się z dużymi trudnościami. Trwające prace inwestycyjne kolidowały często z procesem produkcyjnym. Występowały kłopoty z adaptacją młodej kadry. Poważnym problemem były trudności zaopatrzeniowe i kooperacyjne. „Mostostal” otrzymywał blachy w nieodpowiednich ilościach oraz z wadami jakościowymi często ukrytymi w postaci nawarstwień i nadmiernych naprężeń – powodujących częste ich pękanie. Odlewnia Staliwa „Stalchemak” otrzymywała piasek formierski nieodpowiedniej jakości. Zakład nie posiadał odpowiednich urządzeń do badania składu chemicznego złomu, co w sposób decydujący wpływało na jakość produkowanych wyrobów. Podobne trudności związane z niewłaściwą jakością materiałów występowały także, w ZPP „FSO”, gdzie podstawową trudność stanowiły kooperacje z FSC Lublin, skąd 30% dostaw części i podzespołów stanowiły braki⁹.

W 1978 r. największe znaczenie w siedleckim przemyśle miały Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego „Karo” zatrudniające 2915 osób, wytwarzające produkcję roczną wartości 960 mln. zł. produkujące wyroby dziewiarskie z bawełny i włókien syntetycznych. „Karo” było jedynym zakładem dziewiarskim w kraju, który miał u siebie cały cykl produkcyjny od przędzalni, przez dziewiarnię do gotowego wyrobu. Odlewnia Staliwa „Stalchemak” zatrudniała 1304 osoby, wartość produkcji rocznej wynosiła 316 mln. zł., podstawowa produkcja to odlewy armaturowe i pompowe. Wytwórnia Lekkich Konstrukcji Stalowych „Mostostal” zatrudniała 1065 osób, produkcja roczna wyniosła 499 mln. zł., profil produkcyjny to konstrukcje stalowe dla obiektów przemysłowych. Zakład Produkcji Podzespołów Fabryki Samochodów Osobowych zatrudniał 760 osób, wartość produkcji rocznej to 730 mln. zł., podstawowa produkcja to przednie zawieszenie do polskich samochodów „Fiat”. Zakłady Mechaniczno – Produkcyjne „Mera – Błonie” zatrudniały 600 osób, wartość produkcji 152,7 mln. zł., produkcja to elementy do maszyn cyfrowych. Siedleckie Zakłady Drobiarskie zatrudniające 1308 osób wytwarzały produkcję o wartości 1,4 mld. zł. Spółdzielnia Pracy „Miś” zatrudniała 675 osób, produkowała zabawki miękkie o wartości 182 mln. zł. Podlaskie Zakłady Wytwórcze produkowały zabawki z tworzyw sztucznych. Wojewódzka Spółdzielnia Mleczarska Zakład w Siedlcach zatrudniający 252 osoby dawał produkcję roczną o wartości 369,4 mln. zł. Zakład Przetwórstwa Owocowo – Warzywnego Wojewódzkiej Spółdzielni Ogrodniczej zatrudniał 242 osoby a wartość produkcji

⁹ Archiwum Akt Nowych Warszawa, (dalej AAN), KC PZPR, Wydział Organizacyjny, sygn. tymczasowa 2241.

rocznej wynosiła 97,2 mln. zł.¹⁰

Rok 1979 był dla gospodarki miasta rokiem trudnym. Realizacja celów społeczno – gospodarczych przebiegała w trudniejszych i bardziej złożonych warunkach z uwagi na ciężkie warunki atmosferyczne w pierwszym kwartale. Mimo trudności, sprzedaż wyrobów własnej produkcji i usług osiągnęła wartość 6,5 mln. zł. Wydajność pracy na jednego zatrudnionego mierzona wartością produkcji sprzedanej wyniosła 484 tys. zł., co stanowiło wzrost w stosunku do 1978 r. o 6,4%. Przeciętna płaca na jednego zatrudnionego w przemyśle osiągnęła wartość 4267 zł. i była wyższa o 7,6% od przeciętnej płacy roku poprzedniego. Większość zakładów przemysłowych, mimo trudności – zrealizowała zaplanowane zadania. Zadań nie wykonywało pięć przedsiębiorstw: WLKS „Mostostal”, Siedleckie Zakłady Meblarskie, Podlaska Spółdzielnia Inwalidów, Spółdzielnia Pracy „Introdruk” i Zakład Siedlecki Wojewódzkiej Spółdzielni Mleczarskiej. Podstawową przyczyną niewykonania w pełni zadań były braki podstawowych surowców i materiałów do produkcji. „Mostostal” nie zrealizował zadań z powodu braku blachy w kręgach. W Siedleckich Zakładach Meblarskich obniżona wartość sprzedaży wynikała z braku płyty wiórowej. Podlaska Spółdzielnia Inwalidów nie wykonała planu rocznego na skutek nadmiernego przekroczenia zysków. W Wojewódzkiej Spółdzielni Mleczarskiej obniżona sprzedaż wystąpiła z niewykonania skupu mleka, natomiast w Spółdzielni Pracy „Introdruk” wystąpiły braki papieru i tektury falistej. Wysoką dynamikę sprzedaży uzyskały: FNS „Vis”, ZMP „Mera-Błonie”, WSS „Społem”, Wojewódzka Spółdzielnia Pracy, Przedsiębiorstwo Konfekcji Odzieżowej i Krawiecka Spółdzielnia Pracy im. Wł. Reymonta. Sprzedaż rynkowa wniosła 2,5 mld. zł. i stanowiła 39,8% ogólnej produkcji. Najwyższą dynamikę wzrostu produkcji rynkowej osiągnęły następujące zakłady: ZPDZ „Karo”, ZPP „FSO”, Podlaskie Zakłady Wytwórcze, Podlaska Spółdzielnia Inwalidów. Zadania eksportowe zrealizowane zostały w wysokości 839,8 mln. zł. i były wyższe niż w 1978 r. o 18,4%. Dostawy na rynki zagraniczne stanowiły 13% ogólnej wartości sprzedanych wyrobów. Wysoki udział w ogólnej wartości wyrobów sprzedanych na eksport miały: ZPDZ „Karo”, ZPP „FSO”, Siedleckie Zakłady Drobiarskie i Spółdzielnia Pracy „Mis”¹¹.

W latach 1980-1982 produkcja przedsiębiorstw przemysłowych uległa załamaniu. W 1981 r. spadła sprzedaż wyrobów własnej produkcji i usług

¹⁰ APS, MRN Siedlce, sygn. 438, k. 58-59, W. Piątek, *Miasto z perspektywą*, „Sztandar Młodych”, 1980, nr 35; Z. Juśkiewicz, *Z wizytą w Odlewni Staliwa* „Stalchemak”, „Tygodnik Siedlecki”, 1980, nr 1.

¹¹ APS, MRN Siedlce, sygn. 86, k. 150-151, S. Lipiński, *Pracownicy nie są poszukiwani*, „Życie Gospodarcze” 1980, nr 40; K. Ławińska, *Mocni ludzie*, „Nasza Trybuna” 1978, nr 138; B. Jaworska, *Od noża do ... Opla*, „Nowe Echo Podlasia”, 1992, nr 38, s. 9.

o 9,7%, wydajność pracy zmalała o 9%¹². Duży spadek tempa realizacji zadań w siedleckim przemyśle spowodowany był trudnościami w zaopatrzeniu w surowce i materiały, ograniczeniami w dostawie energii oraz pogarszającą się organizacją, dyscypliną i wydajnością pracy¹³. Największy spadek wartości sprzedaży w 1981 r. wystąpił w „Karo” (13,3%), w „Stalchemaku” (14,5%), ZPP „FSO” (12,9%)¹⁴. Mimo trudności kilka zakładów odnotowało wzrost produkcji: „Mostostal” (18,1%), „Mera-Błonie” (6,8%) oraz Siedleckie Zakłady Drobiarskie (5,4%)¹⁵.

W 1983 r. po raz pierwszy odnotowano spadek zatrudnienia w przemyśle. Przedsiębiorstwa otrzymały pełną samodzielność w zakresie ustalania poziomu zatrudnienia¹⁶.

Niepokojącym zjawiskiem w siedleckich zakładach pracy było znaczne zróżnicowanie przeciętnego wynagrodzenia, które sprzyjało znacznej fluktuacji załóg, a to w konsekwencji negatywnie wpływało na wydajność pracy. Zagadnienie to prezentuje Tabela 1

Tabela 1

Zatrudnienie i płaca w Siedleckich zakładach przemysłowych w 1983 r.

Lp.	Nazwa zakładu pracy	Liczba zatrudnionych	Przeciętna płaca [zł]
1	WLKS „Mostostal”	1122	15052
2	ZMP „Mera – Błonie”	610	13784
3	Spółdzielnia Pracy „Miś	567	11980
4	ZPP „FSO”	1130	11654
5	Odlewnia Staliwa „Stalchemak”	1186	11410
6	Fabryka Narzędzi Skrawających „Vis”	624	10385
7	Zakłady Drobiarskie	959	10375
8	ZPDZ „Karo”	2766	10066

Źródło: APS, KM PZPR Siedlce, sygn. 5/IV t. 18, k. 126.

¹² Z. Juśkiewicz, *Realia siedleckiej gospodarki*, „Trybuna Mazowiecka”, 1981, nr 209, s. 6.

¹³ Z. Juśkiewicz, *Siedleckie realia*, „Nasza Trybuna”, 1980, nr 263.

¹⁴ APS, MRN Siedlce, sygn. 95, k. 24.

¹⁵ Tamże, k. 25.

¹⁶ Tamże, sygn. 98, k. 3-15.

Zjawiska kryzysowe w przemyśle zostały zahamowane w 1985 r. kiedy odnotowano wzrost sprzedaży produkcji o 11% w stosunku do 1984 r. Największą dynamikę produkcji osiągnęły wówczas: „Mostostal”, „Stalchemak”, „Miś” i „Karo”¹⁷. W dwa lata później już w czternastu zakładach odnotowano wzrost produkcji i wydajności pracy. Najlepsze wyniki osiągnięto w „Mera – Błonie”, Spółdzielnia Pracy „Miś”, Podlaskich Zakładach Wytwórczych i Siedleckich Zakładach Drobiarskich¹⁸.

W 1989 r. największe znaczenie w siedleckim przemyśle miały: WLKS „Mostostal”, ZMP „Mera – Błonie”, Odlewnia Staliwa „Stalchemak”, FNS „Vis”, ZPDZ „Karo”, ZPP „FSO”, Siedleckie Zakłady Drobiarskie, Zakłady Wytwórcze „Polmos” – Wytwórnia Wódek. Najwyższą sprzedaż własnej produkcji: „Mostostal”, „Karo” i „FSO”. W przemyśle było zatrudnionych 10900 osób¹⁹.

Podsumowując rozwój przemysłu w latach 1975-1989 należy stwierdzić, że był on decydującym czynnikiem miastotwórczym w tym okresie. Dla ówczesnych władz był okazją do dumy, dla mieszkańców miejscem ciekawej i pewnej pracy.

Budownictwo i gospodarka mieszkaniowa

Z intensywnym uprzemysłowieniem miasta i wzrostem liczby jego mieszkańców wiązał się ściśle jeden z najważniejszych problemów społecznych – kwestia mieszkaniowa. Budownictwo mieszkaniowe realizowane było w czterech formach: spółdzielczej, zakładowej, indywidualnej i komunalnej. Budownictwo spółdzielcze finansowane był z nisko oprocentowanych kredytów bankowych oraz ze środków własnych członków spółdzielni, którzy wpłacali kwotę stanowiącą 10% wartości mieszkania. Budownictwo zakładowe finansowane przez zakłady pracy przeznaczone było dla pracowników tych zakładów. Budownictwo indywidualne realizowane było przez samych mieszkańców. Ostatnią formą budownictwa mieszkaniowego było budownictwo komunalne finansowane ze środków terenowych funduszy mieszkaniowych zasilanych dotacją budżetową. Przeznaczone ono było dla rodzin najbiedniejszych, podlegających przekwaterowaniu z domów przeznaczonych do rozbiórki, bądź pozbawionych mieszkań wskutek klęski żywiołowej. Rozdziałem tych mieszkań zajmował się Wydział Gospodarki Komunalnej Urzędu Miasta²⁰.

¹⁷ Tamże, sygn. BRN 0301/15/86, k. 130.

¹⁸ Tamże, sygn. BRN 0301/26/87, k. 131.

¹⁹ U. Głowacka-Maksymiuk, *Siedlce stolicą województwa*, [w:] Siedlce 1448-1995, Wydanie pierwsze jubileuszowe, praca zbiorowa pod red. E. Kospath-Pawłowskiego, Siedlce 1996, s. 204.

²⁰ APS, MRN Siedlce, sygn. 99, k. 75, Z. Juśkiewicz, *Awans, który zobowiązuje*, „Nasza Trybuna”, 1980, nr 131, s. 6.

W 1975 r. w Siedlcach było 12984 mieszkań o 36395 izbach i 569364 m² powierzchni użytkowej. W latach 1971-1975 we wszystkich formach budownictwa mieszkaniowego wybudowano 2842 mieszkania o 9702 izbach i 137531 m² powierzchni użytkowej mieszkalnej. Było to ponad trzykrotnie więcej mieszkań niż w latach 1966-1970. Na uspołecznione budownictwo mieszkaniowe w latach 1971-1975 wykorzystano nakłady finansowe w kwocie 444,9 mln. zł. Na przyspieszenie rozwoju budownictwa mieszkaniowego wpłynęło przekazanie do użytku w 1974 r. wytwórni wielkiej płyty OWT o wydajności trzech tysięcy izb rocznie. Budownictwo uspołecznione w tym okresie realizowane było na osiedlach „Czerwonego Krzyża”, „Ogrody”, „Nowotki”, „Tysiąclecia”, „Czackiego” i „Młynarska”. W budownictwie indywidualnym w latach 1971-1975 użytko 1421 izb o 27319 m² powierzchni użytkowej mieszkalnej. W tym samym okresie w systemie budownictwa rad narodowych wykonano 508 mieszkań²¹.

W 1975 r. działały na terenie miasta następujące przedsiębiorstwa budowlano-montażowe: Siedleckie Przedsiębiorstwo Budownictwa Ogólnego (SPBO), Przedsiębiorstwo Budownictwa Komunalnego (PBK), Spółdzielnia Pracy „Budowlana” i Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego „Puławy”. W SPBO zatrudnionych było 1175 pracowników, w tym 657 w produkcji podstawowej. Przedsiębiorstwo to było głównym wykonawcą budownictwa spółdzielczego. PBK zatrudniające 327 pracowników, w tym 140 w produkcji podstawowej zajmowało się głównie remontem starych budynków mieszkaniowych oraz budową mieszkań w systemie budownictwa rad narodowych. Spółdzielnia Pracy „Budowlana” zatrudniała 198 osób, w produkcji podstawowej pracowało 68 robotników. Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego „Puławy” było generalnym wykonawcą Południowej Dzielnicy Przemysłowej. W 1976 r. przedsiębiorstwo to zostało przekształcone w Siedleckie Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego. W produkcji budowlano-montażowej zatrudniało 892 pracowników. Wartość produkcji ogółem uspołecznionych przedsiębiorstw budowlanych wyniosła w 1975 r. 373,6 mln. zł. W latach 1971-1975 zatrudnienie w tych zakładach wzrosło z 1373 osób w 1971 r. do 1698 osób w 1975 r. tj. o 23,6%²².

W 1976 r. efekty budownictwa mieszkaniowego przedstawiały się następująco: budownictwo uspołecznione – 622 mieszkania, z tego budownictwo spółdzielcze – 330 mieszkań i budownictwo zakładów pracy – 292 mieszkania. W budownictwie indywidualnym oddano do użytku 59 domów. Wskaźnik zagęszczenia na jedną izbę wyniósł 1,22 i był wyższy od wskaźnika krajowego, który dla miast wynosił 1,14. Stan zasobów mieszkani-

²¹ Tamże, sygn. 67, k. 36.

²² Tamże, sygn. 67, k. 37.

wych wyniósł już 13674 mieszkań²³. Rok później wybudowano 605 mieszkań, 446 mieszkań spółdzielczych i 159 w budownictwie zakładów pracy. W budownictwie indywidualnym oddano do użytku 72 domy. Budownictwo Spółdzielcze realizowane było na osiedlu „Tysiąclecia” I i II etap oraz na osiedlu „Młynarska”. Z braku środków finansowych nie realizowano budownictwa rad narodowych²⁴.

W 1978 r. siedleckie zasoby mieszkaniowe powiększyły się o 851 mieszkań: 621 mieszkań spółdzielczych, 230 mieszkań zakładowych i 53 mieszkania w budownictwie indywidualnym. Przekazywane mieszkania spowodowały korzystne zmiany w zasobach lokalowych. Zwiększyła się przeciętna wielkość mieszkania z 2,62 izby i 42,78 m² powierzchni użytkowej w roku 1970 do 3,95 izby i 45,5 m² powierzchni użytkowej w 1978 r. Jednocześnie zmniejszyło się zaludnienie przeciętnego mieszkania.

W 1970 r. na jedną izbę przypadało 1,43 osoby, a na jedną osobę 11,31 m² powierzchni użytkowej, natomiast w 1978 r. na jedną izbę przypadało 1,12 osoby, a na jedną osobę 13,28 m² powierzchni użytkowej. Poprawiło się również wyposażenie mieszkań w podstawowe instalacje. I tak, wodę bieżącą miał 48,7% mieszkań w 1970 r. natomiast w 1978 r. już 73,4% mieszkań. Centralne ogrzewanie posiadało 17,2% mieszkań w 1970 r. i 47,5% mieszkań w 1978 r. W mieszkaniach pojawił się również gaz ziemny. W 1978 r. posiadało go już 13,9% mieszkań. Mimo tej poprawy sytuacja mieszkaniowa w Siedlcach była nadal gorsza w porównaniu z przeciętną krajową. Zwiększająca się liczba mieszkań była zbyt mała w stosunku do stale rosnących potrzeb. W rezultacie siedlczanie musieli dłużej czekać na przydział własnego mieszkania niż mieszkańcy innych miast, a wielu pracowników przybyłych z poza regionu siedleckiego musiało mieszkać w hotelu bez możliwości sprowadzenia rodziny²⁵.

Bardzo dobre wyniki w budownictwie mieszkaniowym zostały osiągnięte w 1979 r. We wszystkich formach budownictwa mieszkaniowego przekazano 939 mieszkań o 3067 izbach i 48362 m² powierzchni użytkowej. Uzyskane efekty zrealizowane zostały w następujących formach: budownictwo spółdzielcze – 729 mieszkań, budownictwo zakładowe – 121 mieszkań, budownictwo indywidualne – 55 mieszkań. Ponadto przekazano do użytku budynek rotacyjny przy ulicy Daszyńskiego o 12 mieszkaniach oraz 11 domków jednorodzinnych na osiedlu Reymonta²⁶. Tempo realizacji zadań w budownictwie poczynszy od trzeciego kwartału 1980 r. było coraz

²³ Tamże, sygn. 71, k. 17-18.

²⁴ Tamże, sygn. 76, k. 25-26.

²⁵ A. Adamczyk-Habib, *Uwarunkowanie społeczno-gospodarcze kształtowania się siedleckich załóg*, „Zeszyty Naukowe WSR-P w Siedlcach”, 1985, z. 9, s. 157-158, Archiwum Zakładowe WUS Siedlce, Karty statystyczne dla miasta Siedlce, s. 36.

²⁶ APS, MRN Siedlce sygn. 86, k. 155.

niższe. Podstawowymi przyczynami trudności w budownictwie były braki surowcowe – materiałowe, pogarszająca się organizacja pracy. Zjawiskom tym towarzyszył wzrost płac wymuszony przez pracowników pod groźbą strajku²⁷. W 1980 r. oddano do użytku tylko 562 mieszkania, w tym 425 w budownictwie spółdzielczym, 54 w budownictwie zakładów pracy i 83 w budownictwie indywidualnym. Rok później efekty były jeszcze niższe. Wybudowano tylko 505 mieszkań spółdzielczych.

Jak wynika z przedstawionych danych, do 1979 r. w mieście następował sukcesywny przyrost budowanych mieszkań. W latach następnych zmniejszyły się efekty budownictwa mieszkaniowego. Budownictwo zaczęło przeżywać kryzys. W latach 1978-1981 w budownictwie społecznym przekazano 2696 mieszkań tj. o 232 mniej niż planowano, przy czym niedobór do planu budownictwa spółdzielczego wyniósł 321 mieszkań, w budownictwie zakładowym wykonano ponad plan 89 mieszkań. Nie były wykonane także efekty budownictwa jednorodzinnego. W tym okresie wybudowano na terenie miasta 291 domów, z tego 44 w ramach spółdzielczego budownictwa mieszkaniowego. Przyczyną niskiego rozwoju budownictwa jednorodzinnego była mała ilość działek budowlanych. Przepisy o ochronie gruntów rolnych uniemożliwiały pozyskanie działek pod budowę. Poważnym ograniczeniem były również braki materiałów budowlanych²⁸. Mimo załamania się tempa budownictwa nastąpiła dalsza poprawa sytuacji mieszkaniowej. Wskaźnik zagęszczenia zmniejszył się z 1,19 w 1977 r. do 1,1 w 1981 r. Na koniec 1981 r. w mieście było 16318 mieszkań. Kanalizację posiadało 10230 mieszkań (62,7%), wodę 11175 mieszkań (68,5%), centralne ogrzewanie 7288 mieszkań (44,7%) oraz gaz przewodowy 3903 mieszkań (23,9%). W administracji spółdzielni mieszkaniowej znajdowało się 5079 mieszkań, 3146 było administrowanych przez Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej (PGK), z których 943 znajdowało się w budynkach pobudowanych przed 1939 r.²⁹. Potrzeby mieszkaniowe były w dalszym ciągu ogromne.

Według stanu na dzień 31 XII 1981 r. Spółdzielnia Mieszkaniowa liczyła 5430 członków, z czego 462 oczekowało na mieszkanie. Zarejestrowanych było 10698 kandydatów, spośród których 8129 było osobami pełnoletnimi a 6392 osoby zgromadziły pełen wkład. Wśród oczekujących na mieszkanie dwie trzecie stanowili mieszkańcy Siedlec, a około 90% osoby zatrudnione w Siedlcach. Na mieszkanie kwaterunkowe czekało 1007 osób, z tego 934 mieszkało w Siedlcach. Ogółem w budownictwie spółdzielczym

²⁷ Z. Juśkiewicz, *Siedleckie realia ...* dz. cyt.

²⁸ APS, MRN Siedlce, sygn. 99, k.76-78.

²⁹ Ze względu na brak danych trudno ocenić ile mieszkań w Siedlcach znajdowało się w omawianym okresie w administracji Polskich Kolei Państwowych (PKP) nie była to jednak duża liczba. Przypis pochodzi od redakcji.

i kwaterek w miasto potrzebowało 9598 mieszkań³⁰. W 1981 r. zostało reaktywowane budownictwo komunalne rad narodowych. W roku następnym rozpoczęto budowę dwóch bloków na osiedlu „Młynarska” pod patronatem Zarządu Miejskiego Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej oraz dwa zakłady „Karo” i „Mostostal” rozpoczęły budowę domków jednorodzinnych dla swoich pracowników. Do istniejących zakładów budowlano – montażowych dołączyły nowe: Przedsiębiorstwo Budowy Obiektów Użyteczności Publicznej „Budopol”, Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Budownictwa „Oświata” oraz Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo – Budowlane. Z dniem 1 lipca 1981 r. Siedlecki Kombinat Budowlany „Podlasie” (powstały w 1978 r.) uległ likwidacji. Skupione w nim przedsiębiorstwa siedleckie, łukowskie i garwolińskie stały się w pełni samodzielne. Organem założycielskim SPBO został wojewoda siedlecki³¹. W Siedlcach montowano budynki wg technologii OWT i WK-70. Szczególnie technologia WK-70 okazała się bardzo kosztowna. Koszty rocznej produkcji wynosiły 60 mln. zł., a jej wartość tylko 30 mln. zł. W tej technologii wybudowano tylko pięć bloków na osiedlu „Warszawska” i jeden na osiedlu „Błonie”³². Nadmierny pośpiech przy budowie mieszkań powodował, że ich wykonanie było niepełne i nieestetyczne. Nierówne ściany i różnica szerokości wnek utrudniały wmontowanie szaf wnekowych. Stolarka okienna i drzwiowa była często źle dopasowana, a nie do rzadkości należały również przeciekające dachy i odklejające się płytki i listwy podłogowe. Mimo wątpliwej urody anonimowych i bez najmniejszego zewnętrznego choćby zróżnicowania betonowych bloków, mieszkania w nich były przedmiotem marzeń wielu oczekujących w spółdzielczych kolejkach po własne lokum.

Efekty budownictwa mieszkaniowego w latach 1983-1985 prezentuje poniższa tabela.

Tabela 2

Budownictwo mieszkaniowe w Siedlcach w latach 1983-1985.

Rok	Rodzaj budownictwa			Ogółem miasto
	Spółdzielcze	Zakładowe	Komunalne	
1983 r.				
plan	307	87	30	424
wykonanie	467	117	-	584

³⁰ Tamże, sygn. 79, k. 121.

³¹ M. Szyszko, *Niepewność*, „Fundamenty”, 1981, nr 17.

³² J. Piasecki, *Co robić z tym jeżem*, „Fundamenty”, 1981, nr 31.

Rok	Rodzaj budownictwa			Ogółem miasto
	Spółdzielcze	Zakładowe	Komunalne	
1984 r.				
plan	272	40	117	429
wykonanie	462	80	87	629
1985 r.				
plan	422	140	-	562
wykonanie	342	240	30	612
Łącznie 1983-1985				
plan	1001	267	147	1415
wykonanie	1271	437	117	1825

Źródło: APS, MRN Siedlce, Protokół Komisji Gospodarki Komunalnej i Lokalowej z dnia 26 III 1986 r.

Jak wynika z tabeli plany roczne budownictwa mieszkaniowego były przekraczane, co pozwoliło przekazać do użytku 410 mieszkań więcej niż planowano. Było to wynikiem wykonania przez zakłady pracy spoza resortu budownictwa robót wykończeniowych na osiedlu „Warszawska” (160 mieszkań w 1983 r. i 120 w 1984 r.), realizacji patronatu ZSMP (70 mieszkań), adaptacji budynku administracyjnego „FSO” na mieszkanie hotelowe (130 mieszkań w 1983 r.), realizacji budynku dla służby zdrowia (30 mieszkań w 1984 r.)

Tabela 3

Budownictwo jednorodzinne w latach 1983-1985.

Rok	Rodzaj budownictwa		Razem
	Spółdzielcze	Indywidualne	
1983 r.			
plan	-	55	55
wykonanie	-	75	75
1984 r.			
plan	45	70	115
wykonanie	-	46	46

Rok	Rodzaj budownictwa		Razem
	Spółdzielcze	Indywidualne	
1985 r.			
plan	45	60	105
wykonanie	36	59	95
Łącznie 1983-1985			
plan	90	185	275
wykonanie	36	180	216

Źródło: APS, MRN Siedlce, Protokół Komisji Gospodarki Komunalnej i Lokalowej z dnia 26 III 1986 r. (bez sygnatury).

Efekty budownictwa jednorodzinnego uzyskano niższe niż planowano. Spowodowane to był dużymi brakami podstawowych materiałów budowlanych, wzrostem cen i trudnościami z uzyskaniem kredytów inwestycyjnych, realizacją budynków na terenach nieuzbrojonych. Mimo trudności, zainteresowanie tą formą budownictwa było duże. W latach 1983-1985 wydzielono pod budownictwo jednorodzinne 627 działek, z czego 382 działki zachowali właściciele, a 245 uzyskano dla skarbu państwa³³.

W latach osiemdziesiątych budownictwo wielorodzinne realizowane było na osiedlach: „Warszawska”, „Młynarska”, „Żytunia”, „Błonie”. W 1988 r. rozpoczęto budowę osiedla „Rozkosz” i „Nad Zalewem”. W latach następnych planowano rozpoczęcie budowy osiedli: „Daszyńskiego”, „Sekuła” i „Piaski Zamiejskie”.

Problemem nierozwiązanym pozostawały remonty istniejących zasobów mieszkaniowych. Główną przyczyną był brak przedsiębiorstwa remontowego, które wykonałoby tego typu prace w pełnym zakresie. Dopiero w 1987 r. Miejska Rada Narodowa powołała Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo – Budowlane, którego głównym zadaniem było przeprowadzenie remontów mieszkań komunalnych. Większość budynków wymagających remontu znajdowała się w śródmieściu. Wydatki na kapitalne remonty, w tym również mieszkań miały tendencję malejącą. W 1975 r. stanowiły 42% wydatków z budżetu miasta, w 1979 r. – 18%, a w 1986 r. już tylko 6%³⁴.

W 1986 roku po kryzysie z początku lat osiemdziesiątych odnotowano wzrost oddawanych mieszkań. W tym roku miasto otrzymało 701 nowych

³³ APS, MRN Siedlce, Protokół Komisji Gospodarki komunalnej i Lokalnej z dnia 26 marca 1986 roku (brak sygnatury), K. Harasimiuk, *Kierunki i perspektywy rozwoju miasta do 1990 roku*, „Tygodnik Siedlecki”, 1983, nr 46, s. 5.

³⁴ APS, MRN Siedlce, sygn. 98, k. 17.

mieszkań: 508 spółdzielczych, 103 zakładowych oraz 90 komunalnych. W budownictwie indywidualnym oddano do użytku 89 nowych domów³⁵.

Na koniec 1989 r. było w Siedlcach 20132 mieszkania. W poszczególnych grupach zasobów mieszkaniowych przedstawiało się to następująco: mieszkania spółdzielcze – 8254, mieszkania komunalne – 2450, mieszkania zakładowe – 1517, mieszkania prywatne – 6237 i mieszkania pozostałe – 1676³⁶. Mimo wybudowania w latach 1975-1989 7148 mieszkań, potrzeby w dalszym ciągu przewyższały znacznie osiągnięte efekty. Na mieszkanie spółdzielcze oczekiwało nadal 2856 członków i 8238 kandydatów, w tym 5823 pełnoletnich z pełnym wkładem oraz 1247 osób czekało na przydział mieszkania komunalnego³⁷.

Podstawową barierę rozwoju uspołecznionego budownictwa mieszkaniowego stanowił brak środków finansowych na wyprzedzające uzbrojenie terenów budowlanych i brak potencjału do wykonywania tej infrastruktury. Natomiast trudności w pozyskaniu działek i materiałów budowlanych hamowały budownictwo jednorodzinne. Budownictwo i gospodarka mieszkaniowa były najtrudniejszym zadaniem gospodarki miejskiej.

Gospodarka komunalna

Znacznym inwestycjom przemysłowym lat siedemdziesiątych nie towarzyszyły nakłady na całą sferę komunalną. Za rozbudową miasta nie nadążała rozbudowa infrastruktury miejskiej. Opóźnienia w zakresie gospodarki komunalnej nie tylko utrudniały życie w mieście, ale hamowały jego dalszy rozwój. Rozbudowa wodociągu miejskiego trwała od kilku lat i ciągle nie nadążała za potrzebami. Często na najwyższych piętrach w mieszkaniach brakowało wody. Ważnym problemem była także rozbudowa urządzeń kanalizacyjnych i samej oczyszczalni ścieków. Z kanalizacji korzystało tylko 54% mieszkańców. Urządzenia były przestarzałe. W czasie wiosennych roztopów i letnich burz piwnice zapełniały się wodą, a ulice zamieniały się w jeziora. Kanały odpływowe nie mieściły wody. Zalane wiadukty łukowski i garwoliński paraliżowały normalny ruch pojazdów. Nie mniej trudnym problemem było ciepłownictwo. Niedogrzenie mieszkań było jednym z najbardziej dokuczliwych dla lokatorów kłopotów. Osiedlowe kotłownie nie mogły sprostać rosnącym potrzebom³⁸. Pomimo znacznych, przekraczających 340 mln. zł. nakładów inwestycyjnych poniesionych na gospodarkę komunalną w latach 1971-1975 nie usunięto historycznych za-

³⁵ Tamże, sygn. 0301/32/88, k. 59-61 (materiały nie opracowane).

³⁶ Obliczenia własne na podstawie dostępnych danych statystycznych, Raport o stanie gospodarki miejskiej, Siedlce 1989, k. 5 (druk powielony).

³⁷ APS, MRN Siedlce, sygn. 0301/32/88, k. 61 (materiały nie opracowane).

³⁸ L. Tykocka, *Miasto przyjazne mieszkańcom?*, „Nasza Trybuna”, 1977, nr 99, s. 5.

niedbań. Wraz z rozwojem miasta rosło zapotrzebowanie w wodę.

W 1975 r. długość sieci wodociągowej w mieście wynosiła 49 km., a dostawę wody zabezpieczało ujęcie Sekuła I o wydajności 360 m³/godz. Były to dostawy niewystarczające. W 1976 r. rozpoczęto budowę ujęcia wody Sekuła II. Ujęcie to projektowano z myślą o potrzebach mieszkańców osiedla „Warszawska”, którego budowa opóźniła się. Rozbudowa miasta poszła w innym kierunku. Inwestycja ta o wydajności 590 m³/godz. została ukończona w 1980 r. i znacznie poprawiła zapotrzebowanie mieszkańców w wodę. Systematycznie rozbudowywano sieć wodociągową. W 1976 r. rozbudowano sieć w ulicy Marchlewskiego (Sokołowska), Obrońców Stalingradu (Brzeska) i Okrężnej. W latach następnych wybudowano wodociągi w ulicy Łukowskiej, Zambrowskiej, Wesołej, Nikłowej oraz wybudowano wodociągi do ulicy Mieszka I i osiedla „Janowska”³⁹.

W 1986 roku rozpoczęto modernizację ujęcia wody Sekuła II polegającą na rozbudowie o pięć dodatkowych studni głębinowych. Miasto w tym czasie zaopatrywane było w wodę z trzech ujęć: Sekuła I, Sekuła II oraz hydroforni przy Obrońców Stalingradu (Brzeska). Łączna długość sieci wodociągowej na koniec 1987 r. wynosiła 121 km. Niektóre jej odcinki eksploatowane były już ponad 40 lat. W niektórych rejonach miasta istniejąca sieć posiadała niedostateczną przepustowość. Problem ten dotyczył przede wszystkim osiedla „Nowotki” (Hozera). Ograniczona wydajność ujęć oraz ubytki wody powodowane częstymi awariami były w dalszym ciągu przyczyną odczuwalnego braku wody. W latach 90-tych planowano wybudowanie nowego ujęcia wody w Żaboklikach i budowę magistrali wodociągowej do miasta. Podejmowane działania problemu nie rozwiązały, ponieważ rozwijające się budownictwo było przyczyną wzrostu potrzeb w tym zakresie. Długość sieci kanalizacyjnej w 1975 r. wynosiła zaledwie 33 km., korzystało z niej 54% mieszkańców. Istniejąca oczyszczalnia ścieków o wydajności 14000 m³ na dobę nie zapewniała odbioru ścieków miejsko – przemysłowych już w 1978 r. Rozbudowa oczyszczalni należała do najpilniejszych zadań miasta, gdyż wody zbiornika oczyszczalni były zanieczyszczone ponad wszelkie dopuszczalne normy⁴⁰. Modernizacja oczyszczalni została zakończona w drugiej połowie lat osiemdziesiątych. Podjęto również decyzję o budowie nowej oczyszczalni ścieków o wydajności 40800 m³ na dobę. Jej realizację planowano w latach dziewięćdziesiątych⁴¹. Kanalizacja nie obejmowała swoim zasięgiem wszystkich dzielnic miasta. Najbardziej dotkliwy jej brak, był widoczny w centrum miasta, co wpływało niekorzystnie na stan sanitarny tej dzielnicy. W 1989 r. długość sieci kanalizacyj-

³⁹ S. Wiśniewski, *W oczekiwaniu na wodę*, „Nasza Trybuna”, 1980, nr 18; APS, MRN Siedlce, sygn. 438, k. 38 i sygn. 106, k. 232.

⁴⁰ APS, MRN Siedlce, sygn. 86, k. 157 i sygn. 106, k. 232.

⁴¹ *Raport o stanie ...* dz. cyt., k. 10.

nej wynosiła 86 km. Mimo znacznego przyrostu, w latach 1975-1989, wybudowano 53 km., w dalszym ciągu zachwiana była proporcja rozwoju urządzeń kanalizacyjnych w stosunku do wodociągów. Miasto „dławiło” się od nadmiaru ścieków, 60% ścieków trafiało do oczyszczalni, pozostałe bezpośrednio do rzeki Liwiec⁴². Znaczne przyrosty sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w omawianym okresie były wynikiem czynów społecznych mieszkańców. W ramach zadań wspólnych mieszkańcy danych ulic współfinansowali budowę urządzeń wodno-kanalizacyjnych.

Trudna sytuacja była także w ciepłownictwie. Na terenie miasta istniały dwa centralne źródła ciepła dla budownictwa realizowanego na terenie miasta. Kotłownia La Monte'a o wydajności 25 Gcal na godzinę zabezpieczała ciepło dla budynków osiedla „Tysiąclecia”, 22-lipca (dziś 11-listopada), osiedla „Czerwonego Krzyża”, osiedla „Aslanowicza”. Kotłownia ta zabezpieczała także ciepło dla budynków osiedla „Błonie”, Szkoły Podstawowej nr 9. Drugim źródłem dostawy energii cieplnej była kotłownia centralna zlokalizowana w Południowej Dzielnicy Przemysłowej. Budowa kotłowni przewidziana była w trzech etapach. Drugi etap ukończono w 1978 r., trzeci na początku lat osiemdziesiątych. Kotłownia ta miała zaopatrywać w ciepło mieszkańców bloków na osiedlu „Młynarska” i „Warszawska”. Dlatego też rozpoczęto budowę magistrali sieci cieplnej o długości 4741 metrów, od kotłowni centralnej przez ulicę 3-go Maja i Partyzantów do osiedla „Warszawska”. Do 1981 r. zrealizowany został pierwszy jej odcinek do osiedla „Młynarska” o długości 2136 metrów i wartości 30 mln. zł. Realizacja pozostałych odcinków była opóźniona ze względu na brak podwykonawców na terenie województwa siedleckiego do przełożenia kolidującego uzbrojenia podziemnego tj. linii energetycznych, telefonicznych, przyłączy wodociągowych z trasą sieci. Poważnymi utrudnieniami były rozbiórki budynków mieszkalnych stojących na trasie magistrali na ulicy Partyzantów i Garwolińskiej. Magistrala ciepłownicza spowodowała zniszczenie drzew wzdłuż ulicy 3-go Maja⁴³.

Brak możliwości zabezpieczenia ciepła z kotłowni La Monte'a dla ośmiu budynków na osiedlu „Żytnia” spowodował konieczność budowy sieci cieplnej od ulicy Kasprzaka (Wyszyńskiego) przez osiedle „Błonie” do ulicy Rynkowej. Inwestycje te o długości 2800 metrów zrealizowano w drugiej połowie lat osiemdziesiątych. Mimo podejmowanych działań przez Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej problem ciepłownictwa był częstym tematem obrad władz miasta, a mieszkańcy nowowyprowadzonych mieszkań z niepokojem czekali na każdą nadchodzącą zimę. W celu poprawienia deficytu ciepła ograniczono do niezbędnego minimum pobór ciepła

⁴² Tamże, k. 13.

⁴³ *Raport o stanie gospodarki komunalnej w mieście Siedlce oraz perspektywy rozwoju*, Siedlce 1981, s. 25-26.

przez zakłady przemysłowe. Jak waży był to problem dla ówczesnych władz, niech świadczy fakt o częstotliwości odbywanych narad na ten temat. Przygotowania do sezonu grzewczego 1981/82 Urząd Miasta rozpoczął już 11 marca 1981 r. Od tego czasu odbywały się cykliczne narady koordynacyjne, co dwa tygodnie, od września – co tydzień. Przewodniczył im wiceprezydent miasta a brały udział zainteresowane strony generalnych wykonawców i podwykonawców, inwestora oraz administratorów obiektów mieszkalnych. Celem narad było usunięcie usterek i wad powodujących niedogrzanie budynków spowodowanych niewłaściwą w poprzednich latach polityką inwestycyjną. Poważnym problemem były skąpe zapasy węgla i koks. Brak części zamiennych, smarów, olejów, brak pełnej obsady stanowisk pracy szczególnie palaczy, automatyków i elektromonterów w znacznym stopniu utrudniał pracę Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej. Rezerw szukano w ograniczeniu dostaw ciepła do zakładów dzielnicy przemysłowej⁴⁴.

Wstępne prace w celu doprowadzenia gazu ziemnego do Siedlec rozpoczęto w 1972 r. od opracowania programu i założeń techniczno-ekonomicznych. Wykonane prace wykazały celowość tej inwestycji i umożliwiły wstawienie dodatkowo do planu centralnego budowy gazociągu. Następnie opracowano plany gazyfikacji miasta i przystąpiono do budowy pierwszych linii gazowych. Gaz do miasta dostarczony był z gazociągu Puławy – Warszawa za pośrednictwem odgałęzienia Żelechów – Łuków - Siedlce⁴⁵. Pierwsze linie gazowe wybudowano od PKP do ulicy Prusa, Floriańskiej i Kazimierzowskiej. Sieć przewodu gazowego w 1983 r. wynosiła: gazociągów ulicznych 46,5 km., osiedlowych 3,5 km. Na koniec tego roku było 4679 odbiorców gazu w budynkach wielorodzinnych i 452 odbiorców w budynkach prywatnych⁴⁶. W sieć gazową wyposażone były domy wielorodzinne na nowych osiedlach mieszkaniowych. W 1987 r. sieć gazowa na terenie miasta liczyła 56 km., zgazyfikowanych było 1430 budynków, w tym 37 budynków w administracji państwowej, 73 budynki w administracji spółdzielczej i 1320 budynków indywidualnych. Mankamentem układu sieci gazowej była jednokierunkowość zasilania miasta, co wymagało większych średnic przewodów i zwiększało ryzyko wyłączeń w całych rejonach miasta w wypadku awarii. W 1989 r. długość miejskiej sieci gazowej wyniosła już 75 km. i 54% mieszkańców korzystało z gazu ziemnego. Miasto posiadało dobrze funkcjonujące urządzenia gazownicze i własną rozdzielnię gazu⁴⁷.

⁴⁴ APS, MRN Siedlce, sygn. BRN 0301/7/89, k. 9 i *Raport o stanie miasta ...* dz. cyt., k. 11.

⁴⁵ APS, KM PZPR Siedlce, sygn. 5/IV t.27, k. 83.

⁴⁶ Tamże, sygn. 5/IV t. 20, k. 40.

⁴⁷ APS, MRN Siedlce, sygn. BRN 0301/7/89, k. 10.

Stan ulic i chodników miejskich wymagał przebudowy lub remontu kapitalnego powiązanego ze wzmocnieniem podbudowy i nawierzchni. Kiedy Siedlce stały się miastem wojewódzkim, w celu osiągnięcia natychmiastowego efektu, na starą nawierzchnię z bruku położono cienką warstwę asfaltu. Efekt był natychmiastowy, a koszty niewielkie. Taki sposób rozwiązywania problemu spowodował, że ulice ciągle wymagały naprawy z uwagi na rosnące natężenie ruchu. Później ograniczono się tylko do łatania dziur. Ilustracją istniejącego stanu była ulica Floriańska, której nawierzchnia była w bardzo złym stanie, krawężniki zaniżone. Na całej długości nawierzchnia była nierówna, posiadała szereg miejscowych wyrw. Podobna sytuacja była na ulicy Sienkiewicza, gdzie ruch odbywał się po dolnej warstwie nawierzchni powodując jej niszczenie. Na trasach wylotowych sytuacja była także trudna. Pobocza były zaniżone, nie posiadały właściwych spadków, co przy wąskich jezdniach utrudniało płynność ruchu i powodowało zagrożenie wypadkowe. Odrębnym zagadnieniem były nawierzchnie ulic w dzielnicy „Nowe Siedlce” oraz nowych osiedlach mieszkaniowych. Wykonywane w czynach społecznych instalacje wodociągowe i kanalizacyjne spowodowały praktycznie zniszczenie wszystkich wewnętrznych ulic dzielnicy „Nowe Siedlce”. Do prowadzenia ruchu nadawały się tylko ulice obrzebne: Dąbrowskiego, Mireckiego, Prusa. Ulice utwardzone żwirem bądź nieutwardzone na terenach budownictwa jednorodzinne były w takim stanie, że w okresie wiosny i jesieni nie nadawały się do prowadzenia ruchu. Również w bardzo złym stanie były chodniki. Szczególnie widoczne to było na ulicy 3-go Maja⁴⁸.

Rozbudowa i usprawnienie sieci ulicznej było niezbędnym warunkiem prawidłowego funkcjonowania komunikacji, która ze względu na usytuowanie przemysłu i osiedli mieszkalnych na przeciwległych krańcach miasta była znacznie przeciążona w obrębie śródmieścia, przez które przebiegały wszystkie linie autobusowe. Nakłady na remonty kapitalne ulic planowane w 1979 r. w wysokości 35 mln. zł. zrealizowane zostały w kwocie 32,5 mln. zł. i były wyższe od wykonania w 1978 r. o 7%. W ramach tych nakładów wykonano m.in.: przebudowę wiaduktu warszawskiego, nawierzchnię bitumiczną: ulic Żymierskiego (Starowiejska), Terespolskiej i Konarskiego oraz ulic Sienkiewicza i Rynkowej. Mimo, że prace remontowe ulic były przeprowadzane, to potrzeby w tym zakresie były tak duże, że przeprowadzone remonty tylko w części polepszyły stan nawierzchni ulic i chodników. W 1989 r. poza trasą E-8 niemal wszystkie ulice wymagały przebudowy lub wzmocnienia nawierzchni⁴⁹.

Mimo opóźnień w rozwoju gospodarki komunalnej w latach 1975-1989 odnotowano nieznaczny postęp. W okresie tym wybudowano 53 km. sieci

⁴⁸ Raport o stanie gospodarki komunalnej ... dz. cyt., k. 25-26.

⁴⁹ Tamże, k. 13.

kanalizacyjnej, 79 km. sieci wodociągowej i 75 km. gazociągu. Rozwój infrastruktury technicznej, chociaż znaczący, w dalszym ciągu nie zaspokajał potrzeb miasta, nie był proporcjonalny do jego rozwoju.

Handel i usługi

Wzrost liczby ludności spowodował wzmożone zapotrzebowanie na towary, do czego nie była przygotowana miejska sieć detaliczna. Większość sklepów zlokalizowana była w centrum miasta, przeważnie w lokalach przejętych po prywatnym handlu, bez zapleczy magazynowych i urządzeń wodno-kanalizacyjnych. Istniejąca sieć handlowa nie odpowiadała wymogom dynamicznie rozwijającego się miasta i pełnionym przez niego funkcji stolicy województwa. Zaległości w przekazywaniu nowych pomieszczeń użytkowych dla handlu i usług wystąpiły w nowych osiedlach mieszkaniowych⁵⁰. Handel detaliczny w 1975 r. był prowadzony w 323 punktach sprzedaży o łącznej powierzchni 15,7 tys. m². Ilość sklepów na koniec 1975 r. zmniejszyła się w stosunku do stanu z 1974 r. o 23%. Wzrosła natomiast o 14% powierzchnia (przykładowego) sklepu. Średnia wielkość sklepu wraz z zapleczem wynosiła 68,4 m². Branża spożywcza reprezentowana była przez 126 punktów sprzedaży o powierzchni 6,7 tys. m², natomiast branża przemysłowa przez 197 punktów o powierzchni 8,9 tys. m². Wartość sprzedaży w uspołecznionych przedsiębiorstwach handlu detalicznego w 1975 r. wyniosła 1,3 mld. zł., co w stosunku do wykonania 1974 r. oznaczało wzrost o 7,3%. Udział towarów żywnościowych w sprzedaży ogółem wyniósł 42,6%⁵¹. Od lipca 1976 r. handel wewnętrzny rozpoczął pracę w nowych strukturach organizacyjnych. Siedlce jako stolica województwa stały się siedzibą trzech wojewódzkich organizacji handlowych odpowiedzialnych za zaopatrzenie miasta i województwa. Wojewódzka Spółdzielnia Spożywcza „Społem” prowadziła w miastach obrót artykułów spożywczych. Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Handlu Wewnętrznego zajmowało się prowadzeniem obrotu artykułami odzieżowymi, wyposażenia mieszkań oraz sprzętu rtv. Handlem na wsi zajmował się Wojewódzki Związek Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. W roku wprowadzenia tych zmian WPHW posiadało w Siedlcach 53 punkty sprzedaży, WSS „Społem” o/Siedlce posiadał 109 punktów sprzedaży oraz sieć gastronomiczną składającą się z czterech restauracji, dwóch barów, dwóch kawiarni, dwóch wytwórni wód gazowych, jedną masarnię i jedną ciastkarnię. Na terenie miasta Siedlce w skład WZGS „SCh” weszły: Skład Handlu Opalem Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Handlu Opalem i Materiałami

⁵⁰ A. Adamczyk-Habib, *Uwarunkowania społeczno-gospodarcze ...* dz. cyt., s. 159-160, APS, MRN Siedlce, sygn. 98, k. 13.

⁵¹ APS, MRN Siedlce, sygn. 67, k. 34-35.

Budowlanymi oraz osiem punktów sprzedaży⁵². Reorganizacja handlu odbiła się negatywnie na prowadzeniu działalności handlowej, ponieważ nowe przedsiębiorstwa zajęte były porządkowaniem spraw organizacyjnych. Z dużą krytyką społeczeństwa spotkał się wystrój i estetyka wnętrz sklepowych. Handel detaliczny w 1976 r. prowadzony był w 259 punktach sprzedaży o łącznej powierzchni 18,4 tys. m². Ilość sklepów w stosunku do 1975 r. zmniejszyła się o 36 tj. 12,2%, wzrosła natomiast o 11% ich powierzchnia. Średnia wielkość sklepu wraz z zapleczem wynosiła 71,3 m². Do użytku przekazano pawilon handlowy przy ulicy Poniatowskiego i pawilon meblowy przy ulicy Wojska Polskiego. Otwarto również kilka sklepów specjalistycznych: „Dom Chleba”, sklep elektryczny, sklepy patronackie Zakładów Przemysłu Dzwierskiego „Karo” i Siedleckich Zakładów Drobiarskich⁵³.

W lutym 1976 r. Plenum KM PZPR zatwierdziło kierunki rozwoju handlu i usług dla ludności w latach 1977-1980. W programie tym wskazano na konieczność rozwoju i poprawy istniejącej bazy, usprawnienie organizacji i poprawy obsługi klienta oraz na wzrost produkcji spożywczej dla potrzeb rynku. Zalecenia te miały wzmocnić równowagę rynkową, poprawić strukturę obrotów poprzez ograniczenie sprzedaży napojów alkoholowych, a także usprawnić funkcjonowanie kontroli wewnętrznej i handlu. Realizowany od 1975 r. program modernizacji głównych ciągów handlowych mający na celu łączenie małych, sąsiadujących ze sobą lokali i tworzenie większych, bardziej funkcjonalnych i wyposażonych w lepsze zaplecze punktów sprzedaży, zaczął przynosić efekty. W 1977 r. wyremontowano i zmodernizowano 36 sklepów⁵⁴. Poważnym problemem siedleckiego handlu była nie tylko szczupła baza magazynowa, ale przede wszystkim niedostateczna podaż szeregu artykułów żywnościowych. Szczególny niedosyt był widoczny w zaopatrzeniu w mięso i jego przetwory. Odczuwano także brak drobiu i jego przetworów oraz konserw rybnych. Mimo pełnego wykorzystania zakładów produkujących wyroby garmażeryjne występowało niepełne pokrycie potrzeb w tym zakresie. Nie były w zadowalający sposób realizowane także dostawy artykułów przemysłowych. Dotyczyło to szczególnie branży rtv i meblowej. Brak było środków higieny osobistej, pralek automatycznych i maszyn do szycia⁵⁵.

Pod koniec lat siedemdziesiątych pojawiły się sklepy agencyjne. W rękach agentów znalazło się najwięcej sklepów owocowo-warzywnych i kwiatarni. Brakowało chętnych do prowadzenia sklepów ogólnospożywczych, na których klientom najbardziej zależało. Właściciele sklepów zmienili go-

⁵² Tamże, sygn. 73, k. 25-26.

⁵³ Tamże, sygn. 71, k. 15-16. Archiwum WUS Siedlce karty statystyczne, dz. cyt. s. 34.

⁵⁴ APS, KM PZPR, sygn. 5/IV t.6, k.. 34.

⁵⁵ KM PZPR ... dz. cyt., sygn. 5/IV t.6, k.. 34.

dziny ich otwarcia, dostosowując je do potrzeb klientów. Rozszerzano i wzbogacono asortyment. Poprawiano estetykę wnętrza, ekspozycję towarów, a przede wszystkim obsługę klientów. Zysk agenta zależał nie od czasu pracy, ale od ilości sprzedanego towaru. Ciekawy pomysł na udoskonalenie handlu w gąszczu urzędniczych decyzji został zniweczony. Prawa i obowiązki agentów nie zostały jasno określone. Jednostki handlowe zaczęły wycofywać artykuły o wysokiej marży, zaś agenci nie kwapili się do handlu towarami, na które ustalano niską marżę⁵⁶.

Wśród wielu problemów, z jakimi borykał się handel wymienić należy również niesolidnych producentów, którzy nie dotrzymywali ustalonych terminów dostaw towarów. Wielkim utrapieniem dla kupujących były inwentaryzacje prowadzone w godzinach pracy sklepów. Niedostatek siedleckiej sieci handlowej uzupełniano przez organizowanie kiermaszy w zakładach pracy i z okazji świąt państwowych⁵⁷.

W 1978 r. obroty roczne w sieci detalicznej zostały podwojone w stosunku do 1974 r. Wielkość powierzchni użytkowej handlu w latach 1974-1978 wzrosła z 13,4 tys. m² do 18,1 tys. m², a średnia wielkość sklepu z 69 m² do 85 m². Mimo prowadzonej modernizacji, pomieszczenia sklepowe były nadal małe, niefunkcjonalne bez odpowiedniego magazynowego zaplecza, usytuowane w znacznej części w starych budynkach. Tylko w 28 sklepach dostawy odbywały się od strony zaplecza, w pozostałych sklepach drzwiami wejściowymi, co utrudniało prowadzenie działalności handlowej⁵⁸. W dalszym ciągu występowały braki asortymentowe w wyrobach czekoladowych, kaszach, mąkach. Od 1976 r. prowadzono sprzedaż cukru na kartki (2 kg na osobę). W branży przemysłowej dotkliwie odczuwano brak wyrobów chemii gospodarczej, artykułów gospodarstwa domowego. Rynek odczuwał także niedobór wyrobów ze skóry, w tym obuwia, brakowało dywanów, telewizorów, mebli. Były to towary centralnie dzielone i mimo wzrostu przydziałów popyt znacznie przewyższał ich podaż. Duży wpływ na sytuację w zaopatrzeniu miały także rosnące dochody pieniężne ludności⁵⁹. Liczba punktów sprzedaży nadal zmniejszała się. W 1979 r. było ich 312. Prowadzono w dalszym ciągu modernizację głównych ciągów handlowych przy ulicy Świerczewskiego (Piłsudskiego) i Kilińskiego. Zmodernizowano i wyremontowano w tym roku 42 punkty sprzedaży. Powstały sklepy o interesującej aranżacji wnętrza, jak „Cepelia”, „Moda Polska”, „Jedność Łowiecka”⁶⁰.

Siedlce znajdowały się daleko w tyle za wszystkimi większymi mia-

⁵⁶ E. Góral, *Egzamin sklepów agencji jnych*, „Nasza Trybuna”, 1978, nr 209, s. 4.

⁵⁷ B. Średzińska, *Pracujemy dla klienta*, „Nasza Trybuna”, 1979, nr 42, s. 5.

⁵⁸ APS, MRN Siedlce, sygn. 82, k. 48-49.

⁵⁹ APS, KM PZPR Siedlce, sygn. 5/II, t. 5, k. 111.

⁶⁰ APS, MRN Siedlce, sygn. 86, k. 152.

stami w województwie i za średnią krajową powierzchni użytkowej przypadającej na 1000 mieszkańców. Istniejąca sieć placówek handlowych absolutnie nie zaspokajała potrzeb ludności. Pustynią handlową były duże osiedla mieszkaniowe. Na III etapie osiedla „Tysiąclecia” w 1983 r. był tylko jeden sklep spożywczy znajdujący się w blaszanym baraku i dwa prywatne sklepy warzywnicze. W podobnej sytuacji byli mieszkańcy osiedla „Młynarska”. Od lat o budowę pawilonów spożywczych dopominali się mieszkańcy ulic: Południowej, Tetmajera, Janowskiej. Opieszałość w budowie inwestycji handlowej wynikała z faktu, że leżały one w gestii Spółdzielni Mieszkaniowej, ta jednak głównie nacisk kładła na budowę mieszkań. Duże nadzieje wiązano z przejęciem tych inwestycji przez przedsiębiorstwa handlowe. Ci jednak nie osiągalni aż takich zysków, by pieniędzy starczało na modernizację istniejących sieci i jej rozbudowę⁶¹.

Miasto posiadało rzetelnie opracowany, uwzględniający zmiany demograficzne program rozwoju i modernizacji sieci handlowej i usług do 1990 r. Plan ten, jak wiele innych, nie doczekał się realizacji. Prywatna własność budynków w centrum miasta była poważną trudnością w urządzeniu atrakcyjnych ciągów handlowych. Właściciele nie wyrażali zgody na ich przebudowę⁶².

Kryzys gospodarczy na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych najbardziej odczuwalny był w handlu. Wystąpił ostry deficyt wszystkich produktów konsumpcyjnych, który zmusił władzę do wprowadzenia sprzedaży na kartki. Sprzedawano na nie, nie tylko podstawowe artykuły spożywcze, ale również obuwie, wódkę, papierosy. Normy wielu przydziałów nie pokrywały potrzeb. Istniejącą lukę uzupełnił wolny rynek, gdzie można było kupić brakujące towary po cenach znacznie wyższych od kartkowych. Ogromne kolejki w sklepach i na ulicach przed sklepami były trwałym elementem pejzażu miasta. Chaos na rynku, reglamentacja towarów stwarzały wprost idealne warunki dla spekulantów. Największą irytację społeczną wywoływało przechwytywanie przez spekulantów towarów na drodze producent – magazyn – sklep. Do walki z czarnym rynkiem powołano zespół w składzie: przedstawiciel Milicji Obywatelskiej, Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, oraz urzędu prezydenta. Akcja oznaczona kryptonimem „Rynek” miała na celu ujawnienie osób sprzedających po cenach spekulacyjnych poszukiwane towary żywnościowe i przemysłowe, a także nieuczciwych pracowników handlu pobierających łapówki, ukrywających atrakcyjne towary. Władza walczyła ze skutkiem braku towarów, zamiast swoją pomysłowość i operatywność korzystać do zwiększenia po-

⁶¹ A. Figat-Suprun, *Miasto i jego problemy*, „Tygodnik Siedlecki”, 1983, nr 46, s. 6.

⁶² B. Zoliwski, *Siedlce – Jakże były? Jakże są? Jakże będą?* [w:] „Verum”, pismo WSR-P, 1986, s. 21.

daży towarów na rynku⁶³. Wielu siedlczan w tym okresie zwracało także uwagę na złą obsługę klientów przez pracowników sklepu. Dużym utrudnieniem było robienie zakupów w wolne soboty, gdyż pracowało tylko 50 sklepów, w tym 36 spożywczych⁶⁴. Szczególnie uciążliwe dla mieszkańców miasta były przedświąteczne zakupy. Podstawowe artykuły żywnościowe trzeba było po prostu zdobywać. Brakujące towary można było kupić na rynku, gdzie ceny były znacznie wyższe, ale towar był. W każdy wtorek i piątek ożywał plac targowy przy ulicy 22 lipca (dziś 11 listopada). Szczególnie przed świętami zjeżdżali tam wszyscy, którzy mieli cokolwiek do sprzedania. Okoliczni rolnicy przywozili wszystko, co można było wytworzyć i wyhodować na podlaskiej wsi. W podaży dominowały: jaja, masło, sery, drób, warzywa, owoce. Mimo, że ceny były wyższe od cen detalicznych w sklepach, to nikt zbytnio o to nie pytał. Kupowało się bardzo szybko, w obawie, że zaraz i tutaj zabraknie towaru⁶⁵.

W 1985 r. na terenie miasta funkcjonowało 406 punktów sprzedaży⁶⁶. Nastąpiła nieznaczna poprawa w zaopatrzeniu rynku, szczególnie spożywczego. Reglamentacją objęte były jeszcze: mięso i jego przetwory, wyroby czekoladowe, kasza manna. Zaopatrzenie umożliwiające realizację kartek było prawidłowe. Nastąpiła także poprawa w artykułach przemysłowych umożliwiającą utrzymanie ciągłej sprzedaży. W latach 1983-1985 przekazano do użytku pawilon handlowo – usługowy na osiedlu „Tysiąclecia”, lokal handlowo usługowy na osiedlu „Błonie” oraz pawilony handlowe na osiedlu „Reymonta”, „Młynarska”, „Warszawska”. W dwa lata później zasadniczym problemem w zaopatrzeniu rynku spożywczego było nadal mięso i jego przetwory. Występowały problemy w zaspokajaniu potrzeb na poszczególne asortymenty tłuszczów. W artykułach przemysłowych popyt także znacznie przewyższał podaż⁶⁷. W 1988 r. działania jednostek handlowych przebiegały w kierunku usprawnienia funkcjonowania placówek handlowych, przekazywania małych, nierentownych placówek w agencję oraz pozyskiwania towarów z różnych źródeł. Jedną z dróg pozyskania towarów było wchodzenie jednostek handlowych w spółki handlowo – produkcyjne. W ten sposób powstały „Karspol”, i „Merkury”, spółki utworzone przez zakłady „Karo” i WPHW. Inną formą wzbogacenia oferty towarowej była bezdewizowa wymiana przygraniczna ze Związkiem Radzieckim. W Siedlcach prowadziły ją: WPHW z Mińskiem Białoruskim i Kirowem, WPSS „Społem” z Użgoradem, WZGS „SCh” z Kirowem. Importowano głównie artykuły przemysłu lekkiego, gospodarstwa domowego, kolorowe televi-

⁶³ Zkr, *Czarny rynek*, „TS”, 1981, nr 34/35, s. 6.

⁶⁴ A. Figat, *Z tej strony lady*, „TS”, 1982, nr 24, s. 4.

⁶⁵ A. Figat, *Na siedleckim targu*, „TS”, 1981, nr 1, s. 7.

⁶⁶ APS, MRN Siedlce, sygn. BRN 0301/15/86, k. 120.

⁶⁷ Tamże, sygn. 0301/26/87, k. 125.

zory. Na koniec tego roku funkcjonowało na terenie miasta 422 punkty sprzedaży detalicznej, o 14 więcej niż w 1987 r.⁶⁸. Nadal odczuwalny był brak placówek handlowych na nowych osiedlach. Wiele istniejących sklepów nie odpowiadało wymogom sanitarnym. To, co robiono można nazwać zabiegami kosmetycznymi. Handel był odzwierciedleniem całej ówczesnej gospodarki. Polityka kredytowa, monopol producenta i ich rynek stwarzały bardzo trudną sytuację dla organizacji handlu. Miejska Rada Narodowa dostrzegała ten problem. Aż czterokrotnie (1977, 1979, 1987, 1989 r.) zajmowała się problematyką handlu i usług. W 1989 r. MRN Zobowiązała prezydenta miasta do opracowania założeń rozwoju handlu i usług do 1995 r. ze szczególnym uwzględnieniem centrum miasta. Rada krytycznie oceniała działalność w zakresie inwestycji własnych organizacji handlowo – usługowych. Ponadto zobowiązała prezydenta do priorytetowego traktowania lokalizacji inwestycji handlowo – usługowych w centrum miasta oraz inwestorów nowych osiedli mieszkaniowych do realizacji w pierwszej kolejności budynków z parterami przeznaczonymi na cele handlowe⁶⁹. Mimo podejmowanych działań baza lokalowa placówek handlowych nie była zadowalająca.

Również w działalności usługowej występowały braki i dysproporcje w zaspokajaniu potrzeb ludności. W 1975 r. działalność usługowa prowadzona była przez 140 zakładów i punkty uspołecznione zatrudniające 465 osób oraz przez 230 zakładów rzemiosła indywidualnego, w których pracowało 505 osób. Wartość usług dla ludności w 1975 r. była o 83% wyższa od ich wartości w 1970 r., a zatrudnienie wzrosło w tym okresie o 50%. W mieście przybyło 17 uspołecznionych punktów usługowych. Znaczny rozwój działalności usługowej nie był w stanie zaspokoić potrzeb ludności w zakresie następujących usług: pranie bielizny białej, chemiczne czyszczenie odzieży, kosmetycznych, krawieckich damskich, naprawy sprzętu gazowego. W rzemiośle indywidualnym wartość usług dla ludności w 1975 r. wzrosła o 59% w porównaniu z 1970 r.⁷⁰.

Rok później przybyło 5 placówek usługowych: zakład tapicerski, magiel elektryczny, zakład kuśnierski, fryzjerski i zegarmistrzowski. Uruchomiony został ośrodek informacji usługowej przy ulicy Kilińskiego w celu popularyzowania, informowania i przyjmowania zleceń na usługi⁷¹.

W 1978 r. funkcjonowało na terenie miasta 141 placówek usługowych zatrudniających 618 osób. Powstały nowe placówki usługowe w strukturze Wojewódzkiej Spółdzielni Pracy, były to zakłady: kuśnierski, krawiecki, fotograficzny, złotniczy, mechaniki pojazdowej. Międzywojewództwa Usłu-

⁶⁸ Tamże, sygn. BRN 0301/89, k. 82-83.

⁶⁹ Tamże, sygn. BRN 0301/9/89, k. 107-108.

⁷⁰ Tamże, sygn. 67, k. 35.

⁷¹ Tamże, sygn. 71, k. 16.

gowa Spółdzielnia Inwalidów otworzyła zakład mechaniki precyzyjnej i zakład naprawy sprzętu gospodarstwa domowego. Najwyższą dynamikę rozwoju usług osiągnięto w usługach remontowo – budowlanych (wzrost o 11%), usługach meblarsko – tapicerskich i stolarskich (wzrost o 17%) oraz usługach odzieżowych (wzrost o 15%). W rzemiośle indywidualnym przybyło 34 zakłady rzemieślnicze. W kolejnych pięciu latach rozwój sieci placówek usługowych postępował również powoli. W 1983 r. na terenie miasta znajdowało się 160 zakładów usługowych zatrudniających 646 pracowników. Jeszcze więcej było zakładów rzemieślniczych, bo aż 365, które zatrudniały 487 pracowników. Mieszkańcy miasta mieli nadal ogromne trudności z usługami szewskimi, krawieckimi, na położenie glazury trzeba było czekać rok. Większość placówek usługowych znajdowała się w małych, ciemnych pomieszczeniach starych kamienic⁷².

Tabela 4

Jednostki uspołecznione prowadzące działalność usługową w 1987 r.

Lp.	Nazwa jednostki	Ilość zakładów	Rodzaj usług
1.	Usługowa Spółdzielnia Pracy	72	różne
2.	Międzywojewódzka Usługowa Spółdzielnia Inwalidów	24	różne
3.	Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Handlu Wewnętrznego	14	różne
4.	Wojewódzka Powszechna Spółdzielnia Spożywców „Społem”	12	różne
5.	Krawiecka Spółdzielnia Pracy im. Wł. Reymonta	9	usługi krawieckie
6.	Spółdzielnia Pracy „Introdruk”	2	introligatorskie
7.	Centrala Techniczno – Handlowa „Unitra Serwis”	2	rtv
8.	Gminna Spółdzielnia „SCH”	2	wodno-kanalizacyjne
9.	Spółdzielnia Mieszkaniowa	2	budowlane
10.	Krajowa Spółdzielnia Usług Kominiarskich	2	kominiarskie
11.	Podlaska Spółdzielnia Inwalidów	2	krawieckie
12.	Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej	1	pogrzebowe
13.	Spółdzielnia Pracy „Anitex”	1	dziewiarskie
14.	Siedleckie Zakłady Meblarskie	1	meblarskie

⁷² A. Figat-Suprun, *Statystyka jest lepsza*, „TS”, 1983, nr 46, s. 6.

Lp.	Nazwa jednostki	Ilość zakładów	Rodzaj usług
15.	Przedsiębiorstwo Państwowe „Polmozbyt”	1	motoryzacyjne
16.	Przed. Tech - Handl „Predom Serwis”	1	agd
17.	Przed. Obrotu Częściami Zamiennymi „Ardom”	1	agd
18.	Zrzeszenie Sportowe „Start-Pogon”	1	wyrób pieczętek
19.	Miejskie Przedsiębiorstwo Budowlano – Remontowe	4	budowlane

Źródło: APS, MRN Siedlce, sygn. BRN 0301/28/87, k. 51.

W 1988 r. na terenie miasta funkcjonowało 157 placówek uspołecznionych świadczących usługi, w tym napraw sprzętu gospodarstwa domowego – 5, rtv – 7, motoryzacyjne – 6, pralnicze – 7, meblarsko – tapicerskie i stolarskie – 11, krawiecko – kuśnierskie – 26, remontowo – budowlane – 13, fryzjersko – kosmetyczne – 18, inne – 64. Ważną rolę w świadczeniu usług dla ludności odgrywały zakłady rzemieślnicze, których na terenie miasta było 725. ich podział według branż przedstawiał się następująco: spożywcza – 31, kowalsko – ślusarskie – 30, naprawa sprzętu gospodarstwa domowego – 9, odzieżowe – 96, fryzjersko – kosmetyczne – 21, pralnicze – 3, młynarskie – 3, budowlano – instalacyjne – 271, inne 199. Do usług, w których stopień pokrycia potrzeb nie był zaspokojony należały: pranie bielizny białej, dekarstwo, fryzjerstwo męskie i kaletnictwo. Duże nadzieje na dalszy rozwój usług wiązano z ustawą obowiązującą od 1 stycznia 1989 r. o liberalizacji przepisów w podejmowaniu działalności gospodarczej⁷³.

Podsumowując należy stwierdzić, że rozwój handlu i usług był niewystarczający. Osiągnięto jednak pewien postęp. Wiele małych powierzchni sklepowych połączono w duże i nowoczesnie wyposażone lokale. Szybciej rozwijał się sektor prywatny w usługach rzemieślniczych. W latach 1975-1989 przybyło miastu 495 zakładów rzemieślniczych.

Rozwój gospodarczy, choć znaczny, w dalszym ciągu nie zaspokajał potrzeb miasta. Budowa przemysłu znacznie wyprzedzała budowę mieszkań i obiektów towarzyszących oraz podstawowych urządzeń komunalnych. Mimo wszystkich niedociągnięć i uciążliwości skala przeobrażeń gospodarczych, jakie dokonywały się w Siedlcach w latach 1975-1989 była niespotykana w dotychczasowych dziejach miasta. Siedlce stały się liczącym ośrodkiem przemysłu w regionie. Rozwój gospodarczy zlikwidował nadwyżkę siły roboczej.

⁷³ APS, Raport o stanie miasta Siedlce, Siedlce 1989, s. 22-29.